

АНИМАЛОТЕРАПІЯ У СИСТЕМІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ РАННЬОЮ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

*Харківська медична академія післядипломної освіти,
Центр психосоціальної реабілітації дітей і підлітків «Фельдман Екопарк», Харків*

Розкрито сучасний психотерапевтичний підхід — ігрову анімалотерапію, яка використовується у дітей із ранньою затримкою психічного розвитку. Описано особливості використання ігрової анімалотерапії, специфіка якої дає змогу досягти одночасно кількох функціональних цілей, що значно підвищують ефективність психокорекційної інтервенції в обстеженого контингенту дітей.

Ключові слова: діти, рання затримка психічного розвитку, анімалотерапія, ігрова терапія, іпотерапія.

Сьогодні актуальною є проблема міжособистісних взаємодій у сім'ях із дітьми з ранньою затримкою психічного розвитку (ЗПР). Одним із головних чинників формування речової активності дитини із ЗПР є комфортні взаємини з батьками, мікроклімат у сім'ї, емоційна теплота та низький рівень агресивних проявів із боку батьків. Зазначені чинники сприяють гармонійному розвитку дитини, формуванню її особистості та успішному подоланню проблем.

З огляду на це одним із пріоритетних напрямків психосоціальної реабілітації дітей із ЗПР є вивчення особливостей поведінки у мікро- і макросоціальних взаємодіях, а саме: особливостей поведінки батьків; варіантів вирішення конфліктних ситуацій; механізмів, що формують дезадаптивні прояви у дитини; забезпечення взаємодії із однолітками; збагачення словникового запасу за рахунок урізноманітнення соціальної взаємодії дитини. Сьогодні активно розробляються нові та вдосконалюються традиційні моделі медико-психологічної реабілітації дітей із порушенням різних психічних сфер [2].

Психокорекційна інтервенція для дітей із ЗПР повинна містити як основний — ігровий напрямок, а також допоміжні, що враховують поєднання природних і переформатованих факторів. На базі Центру психосоціальної реабілітації «Фельдман Екопарк» розроблено програму психосоціального супроводу сімей із дітьми із ЗПР. Програма психокорекційного втручання диференціювалась залежно від типу ЗПР. Загалом прийнято виділяти чотири типи ЗПР:

1) ЗПР конституційного походження, при якому втручання спрямоване на використання наочно-дієвого принципу;

2) ЗПР соматогенного походження, при якому втручання спрямоване на комплексне застосування

психотерапевтичних технік і занять із удосконалення батьківсько-дитячих взаємин;

3) ЗПР психогенного походження, при якому головними є визначення причин і чинників травматизації та їх ліквідація з подальшою сімейною терапією, а основна увага приділяється стабілізації психоемоційного стану дитини та членів сім'ї;

4) ЗПР церебрально-органічного походження, при якому психокорекція спрямована на поступове розвинення пізнавальної сфери дитини, що відпрацьовується разом із батьками.

Психосоціальний супровід сімей із дітьми із ЗПР включає оптимізацію стану психічного здоров'я та підвищення якості життя з метою поліпшення соціальної адаптації дітей у сім'ї, колективі та суспільстві. Діти із ЗПР потребують комплексної допомоги мультидисциплінарної команди (психолога, невролога, логопеда-дефектолога). Обов'язковою частиною корекції ЗПР є медична допомога — приймання ліків за певною схемою, фізіотерапія, масаж, лікувальна фізкультура, водолікування. На розвиток емоційно-вольової сфери ефективно впливають арт-терапія, казкотерапія, ігрова терапія та анімалотерапія. Головним принципом психосоціального супроводу зазначеної категорії дітей є поетапність застосування психокорекційних заходів: новий матеріал пояснюють дитині невеликими порціями й багаторазово повторюють, щоб вона змогла добре його засвоїти; використовується велика кількість наочного матеріалу; часта зміна видів діяльності сприяє максимальній концентрації уваги та збереженню інтересу дитини до заняття.

Застосування ігрової терапії у роботі з дітьми із ЗПР. Перевагами ігрової терапії є мінімальне застосування вербалізації й використання природної схильності дітей до ігрової діяльності. Це стимулює

спілкування та прискорює вирішення певної проблеми. Ігрова терапія вважається найбільш онтогенетично необхідним втручанням для розвитку психічної сфери дитини або корекції порушень когнітивних процесів. Вона чинить позитивний вплив головним чином через проектування відносин і створення відчуття безпеки [5].

Застосування анімалотерапії у роботі з дітьми із ЗПР. Разом із ігровою терапією у психосоціальної реабілітації дітей застосовується анімалотерапія. Як правило, термін «анімалотерапія» вживається щодо роботи команди спеціалістів, яка складається з фахівця (дипломований спеціаліст: психотерапевт/психолог, фізіотерапевт) і спеціально навченої тварини (тварина-терапевт, яка відповідає певним критеріям щодо взаємодії із дитиною). Мультидисциплінарна команда проводить психологічну інтервенцію за допомогою професійно-орієнтованих способів досягнення терапевтичних цілей [6]. Іпотерапія, каністерапія й терапія за участі інших видів тварин часто застосовуються в роботі з дітьми із особливими потребами [7]. Дослідження у сфері застосування анімалотерапії доводять, що цей вид лікування позитивно впливає на психічну сферу дитини та покращує її емоційний стан [8, 9]. Методи анімало- та ігрової терапії мають спільні характеристики у своєму застосуванні. У першу чергу їх об'єднують обставини, у яких формуються взаємини з дитиною. Обидва методи впливають на загальний емоційний стан дитини, що стимулює мотивацію на висловлювання своїх почуттів, зміну поведінки, розвиток навичок взаємодії з однолітками.

Особливості ігрової анімалотерапії. Однією з найбільш перспективних розробок у сфері збереження психічного здоров'я дітей є ігрова анімалотерапія. Вона являє собою синтез двох підходів — ігрової та анімалотерапії, спрямованих на розвиток пізнавальної сфери дитини [10]. На базі Центру психосоціальної реабілітації «Фельдман Екопарк» ігрова анімалотерапія використовується як доповнення до інших терапевтичних методик (зокрема внутрішньосімейної, сімейної, когнітивно-поведінкової терапії, психоосвітніх програм для батьків тощо).

Оцінка ефективності. Анімалотерапія, поєднана з ігровою терапією, сприяє розвитку у дітей різноманітних здібностей, зокрема розвиває інстинкт самозахисту та здатність оцінювати рівень безпеки. У процесі анімалотерапії діти навчаються взаємодіяти з тваринами, захищати їх, це, у свою чергу, надає їм упевненості в собі. Проте дітям потрібно знати, як правильно та безпечно підходити до тварини й торкатися її, щоб запобігти виникненню небезпечних ситуацій, таких як укуси, удари або подряпини. Діти навчаються

доброзичливо поводитися з тваринами й торкатися їх під час дресирування. Звісно, тварина, що бере участь у терапії, не становить загрози для дитини завдяки спеціальній підготовці, яку вона проходить, перш ніж стати «терапевтом». Під час ігрової анімалотерапії у дитини розвиваються необхідні навички та поведінка, які допомагатимуть їй взаємодіяти з іншими тваринами, у тому числі й тими, які можуть становити потенційну небезпеку. Наприклад, більшість собак не приймають обійми за шию від людей, проте навіть якщо собака-терапевт нормально реагує на таку поведінку з боку дитини, потрібно спочатку навчити дитину питати дозволу обійняти тварину у власника, а також спостерігати за реакцією самої тварини на дотики й близький контакт.

Відносини. Завдяки взаємодії з тваринами під час ігрової анімалотерапії діти навчаються будувати міцні взаємини й виробляти нові моделі поведінки. Важливим є розуміння дитиною того, як правильно доглядати за твариною, вміння розуміти її бажання та враховувати їх під час взаємодії. Особливо це актуально для дітей, які постраждали від жорсткого ставлення або насилля, що руйнують міжособистісні відносини. Травмованій дитині легше навчитися довіряти тварині, ніж іншій людині, і згодом перенести отриманий досвід спілкування з твариною на міжлюдські відносини. Ігрова терапія з використанням тварин-терапевтів сприяє розвитку гармонійного спілкування з людьми, навчає слухати інших та враховувати їхні бажання, розкриває сутність відносин «віддавай-і-бери». У ході сеансу терапії діти та підлітки отримують навички соціального життя, а участь тварини в цьому процесі забезпечує формування довіри до терапевта.

Співчуття. Ігрова терапія з використанням тварин сприяє розвитку в дитини здатності розуміти почуття інших залежно від обставин, а отже, і поводитися відповідно, тобто формує в дитини чуйну модель поведінки. Спеціаліст із психічного здоров'я навчає дитину розрізняти емоції тварини-терапевта, помічати та впізнавати сигнали, які застосовує тварина для комунікації з навколишнім світом. Отриманий досвід дає змогу дитині легше робити гарні справи. В ході терапії фахівець приділяє увагу формуванню такого досвіду під час годування тварини, догляду за нею тощо. При цьому дітям пропонується сфокусуватися на почуттях тварини та її реакціях. Щойно у дітей розвинеться чуйне ставлення до тварини, як цей досвід можна застосувати і до міжособистісної взаємодії.

Саморегуляція. Ігрова анімалотерапія використовується нами, щоб допомогти дітям відстежувати та регулювати власні емоції і поведінку. Для дитини важливо навчитися зберігати спокій поряд

із твариною і проявляти терпіння до її поведінки. Якщо поведінка тварини не співпадає з очікуваннями дитини, завданням терапії стає розвиток навичок регулювання власних очікувань і планів, але водночас важливо навчити дитину наполегливості. Поступовий рух від дрібних завдань до здійснення великої мети сформує у дитини ефективні комунікативні навички у майбутньому.

Найпоширеніший спосіб спілкування для дітей — невербальний, що під час ігрової анімалотерапії дозволяє дітям краще розуміти тварину, а також оцінювати, як власна поведінка може вплинути на відносини. Фахівець із психічного здоров'я під час сеансу навчає дитину брати під контроль вибух власних емоцій та пропонує альтернативну форму поведінки, яка сприятиме налагодженню контакту з твариною.

Вирішення проблем. Ігрову анімалотерапію можна застосовувати при різнобічних порушеннях психічної сфери. Спеціаліст допомагає дітям впоратися з деякими лякаючими емоціями, наприклад зі злістю й агресією, тривогою, депресією, почуттям ізоляції; скоригувати поведінку при гіперактивності, реакції на травму; підвищити толерантність до фрустрації через проектування власних переживань на тварин. Наприклад, неспроможність дитини завести друзів через сором'язливість можна скоригувати, застосовуючи книжку-розмальовку, що містить історію собаки з такою самою проблемою.

Ігрова терапія з використанням терапевтичної верхової їзди. У рамках ігрової терапії спеціалісти часто використовують техніку пісочної терапії, що дає можливість глибокого метафоричного вивчення проблем у дітей і дорослих. Можна звернути увагу дитини на те, що коні отримують задоволення від такого роду активності: бігають, брикаються й катаються в піску, перебираючи ногами у повітрі. Такий досвід подобається дітям, адже дає відчуття свободи, радості, розслаблення, тому вони часто дуже швидко починають наслідувати поведінку коня. Таке поводження під час занять у манежі дозволяє задіяти усе тіло дитини та залучити весь її сенсорний досвід.

На сьогодні в Центрі психосоціальної реабілітації у програмі ігрової терапії з використанням терапевтичної верхової їзди беруть участь понад 90 дітей і підлітків із різними проблемами в психіці й поведінці. Складовими частинами терапевтичної верхової їзди є виняткові екологічні складові, командна робота коня-терапевта, фахівця з психічного здоров'я і коняра, а також структурований вид діяльності, спрямований на вирішення проблем. Як варіант групової психотерапії така форма роботи дає змогу сфокусуватися на процесі вирішення проблеми, а не на ній самій. Все це дає

дуже помітні переваги в роботі. Коні стають рівноправними учасниками терапевтичної команди завдяки їх здатності реагувати на прояви людських почуттів. Під час такої групової терапії спеціаліст має можливість спостерігати безпосередньо за процесом терапії, емоційною реакцією клієнтів на тварину. Завдання коняра — слідкувати за поведінкою та реакціями тварини й повідомляти про їх зміни дитині. Використання коней у терапії дає дитині можливість отримати неповторний сенсорний досвід, недоступний у повсякденному житті.

За рахунок м'якого прийняття ризику під час анімалотерапії у роботі з дітьми спостерігається більш глибоке терапевтичне опрацювання, ніж традиційна робота в кабінетах психотерапевтів або психологів. Анімалотерапія спрямована на формування у дитини всебічного процесу комунікації, як вербального, так і невербального. Застосування традиційних підходів ігрової терапії дозволяє спеціалістам створювати емоційну безпеку та навчати співчуттю.

В Україні ігрова анімалотерапія з використанням коней як тварин-терапевтів на сьогодні є експериментальним методом терапії. Проте форма взаємодії, яку пропонує цей метод лікування, дає можливість дітям краще пізнати самих себе та інших за умови подальшого опрацювання власних думок і почуттів разом із терапевтичною командою одразу після заняття, за принципом «тут і зараз». Залучення коней вносить у реабілітаційний процес певну динаміку. Дуже часто люди відчувають страх взаємодії з конем через його розмір і силу. Але робота в анімалотерапевтичній команді, де кінь грає роль ко-терапевта, дає можливість подолати страхи, розвивати впевненість у собі, навчатися справлятися зі складними життєвими ситуаціями. Для дітей не становить проблеми провести паралелі між своїми емоційними реакціями й моделями поведінки в ігровій анімалотерапії з аналогічними ситуаціями в повсякденному житті.

Таким чином, застосування ігрової анімалотерапії дозволяє поєднати два перспективних терапевтичних підходи — анімало- й ігрову терапії. Взаємодія з тваринами як із терапевтичними партнерами дає дітям можливість навчитися висловлювати свої почуття, будувати здорові відносини з оточуючими й долати проблеми. Цей досвід може допомогти дитині стати впевненою в собі, змінити негативну думку про себе й оточуючих.

Список літератури

1. *Ascione F. R.* Enhancing children's attitudes about the humane treatment of animals: Generalisation to human-directed empathy / *F. R. Ascione.*— *Anthrozoös.*— 1992.— Vol. 5.— P. 176–191.

2. *Ascione F. R.* Children's attitudes about the humane treatment of animals and empathy: One-year follow-up of a school-based intervention / F. R. Ascione, C. V. Weber.— *Anthrozoös*.— 1996.— Vol. 9 (4).— P. 188–195.
3. *Ashby J. S.* Active interventions for kids and teens: Adding adventure and fun to counseling! / J. S. Ashby, T. Kottman, D. G. DeGraaf.— Alexandria: American Counseling Association, 2008.— P. 25–29.
4. *Beck A.* Between pets and people: The importance of animal companionship (rev. ed.) / A. Beck, A. Katcher.— Purdue University Press, 1996.— 344 p.
5. *Bowers M. J.* The effectiveness of equine-facilitated psychotherapy with at-risk adolescents / M. J. Bowers, P. M. MacDonald // *J. of Psychology and the Behavioral Sciences*.— 2001.— Vol. 15.— P. 62–76.
6. The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of treatment outcomes / S. C. Bratton, D. Ray, T. Rhine, L. Jones // *Professional Psychology Research and Practice*.— 2005.— Vol. 36 (4).— P. 376–390.
7. *Faa-Thompson T. J.* Turn about Pegasus: Training handout / T. J. Faa-Thompson.— Pegasus RDA Centre Morpeth, 2010.— P. 145–151.
8. *Fine A. H.* Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice (2nd ed.) / A. H. Fine.— San Diego and London: Academic Press (Elsevier), 2006.— 184 p.
9. *O'Connor C.* The silent therapist: A review of the development of equine assisted psychotherapy / C. O'Connor.— Retrieved.— 2006.— Vol. 12.— P. 36–42.
10. *Taylor S. M.* Equine facilitated psychotherapy: An emerging field / S. M. Taylor.— Unpublished manuscript.— 2001.— 357 p.

АНИМАЛОТЕРАПИЯ В СИСТЕМЕ ПСИХОСОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ДЕТЕЙ С РАННЕЙ ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Б. В. МИХАЙЛОВ, Т. А. АЛИЕВА, И. Д. ВАШКИТЕ

Раскрыт современный психотерапевтический подход — игровая анималотерапия, которая используется у детей с ранней задержкой психического развития. Описаны особенности использования игровой анималотерапии, специфика которой позволяет достичь одновременно нескольких функциональных целей, значительно повышающих эффективность психокоррекционной интервенции у обследованного контингента детей.

Ключевые слова: дети, ранняя задержка психического развития, анималотерапия, игровая терапия, иппотерапия.

ANIMAL-ASSISTED THERAPY IN THE SYSTEM OF PSYCHOSOCIAL REHABILITATION OF CHILDREN WITH EARLY MENTAL RETARDATION

B. V. MYKHAILOV, T. A. ALIEVA, I. D. VASHKITE

The article features a modern psychotherapeutic approach, i. e. game animal-assisted therapy, used in children with early mental retardation. The features of the use of game animal-assisted therapy, allowing simultaneous achievement of several functional goals, which significantly increase the effectiveness of psychocorrection intervention in the investigated children are described.

Key words: children, early mental retardation, animal-assisted therapy, game therapy, hippotherapy.

Надійшла 18.07.2018